

ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Εισήγηση της Βίλμας Χαστάογλου-Μαρτινίδη, καθηγήτριας Αρχιτεκτονικής του ΑΠΘ

Επιμέλεια-προσαρμογή κειμένου για το «Τεχνογράφημα»: Αλεξάνδρα Γούτα

Πόλη με μεγάλο ιστορικό βάθος, η σύγχρονη Θεσσαλονίκη είναι ένα ιδιαίτερο κράμα νέου και παλιού. Σε αντίθεση με άλλες πόλεις, των οποίων η εικόνα παραμένει λίγο-πολύ αμετάβλητη στον χρόνο, βρίσκεται τον τελευταίο αιώνα σε κατάσταση διαρκούς μετασχηματισμού. Η Θεσσαλονίκη σχεδιάστηκε στις πρώτες δύο μεταπολεμικές δεκαετίες (1945-65) ως επαρχιακό κέντρο και παραμεθόρια πόλη, ενταγμένη σ' ένα «μπλοκ» (NATO), ομοιογενής και συντηρητική, ψυχροπολεμική (μετά τον εμφύλιο), «αμνήμων» και προσανατολισμένη στην Αθήνα, αντί των Βαλκανίων.

■ 1950-1971: ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΚΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΙΣΒΟΛΗ Ι.Χ.

Στα χρόνια του 1950 η πόλη δέχεται απροετοίμαστη τεράστια κύματα εσωτερικής μεταναστεύσης, που διογκώνουν τον πληθυσμό και τη μεγεθύνουν. Από 300.000 κατοίκους το 1950, φθάνει τις 557.000 το 1971 και «καρφαλώνει»

Προσθήκη σε διατηρητέο

στις 706.000 το 1981. Η μετακατοχική οικονομική ανέχεια μαζί με την έντονη πίεση για στέγη, ωθούν στην άναρχη πολεοδομική ανάπτυξη.

Η πολυκατοικία, που πλέον δεν έχει καμία σχέση με το μεσοπολεμικό αστικό μέγαρο, αλλά απευθύνεται κυρίως στα μικροαστικά και λαϊκά πρωταγωνιστούν εργολάβοι, οικοπεδούχοι και δευτερευόντως μηχανικοί.

Έργα οδοποιίας, διανοίξεων και διαπλατυσέων στην περίμετρο της πυρκαϊούστου και επεκτάσεις συνδυάζονται με την εμφάνιση του ιδιωτικού αυτοκινήτου, που εντείνεται ιδιαίτερα μετά το «ξήλωμα» των τραμ.

■ ΑΠΘ, ΔΕΘ, Ν. ΠΑΡΑΛΙΑ: ΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

Σ' αυτόν τον οικοδομικό ορμαγδό, καταγράφεται η στροφή της πόλης στη νεωτερικότητα. Ο Τύπος της εποχής (1960) προβάλλει πανηγυρικά την επίσκεψη του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή και την υπόσχεσή του να αναμορφώσει τη Θεσσαλονίκη σε σύγχρονη μεγαλούπολη, που υποστηρίζεται οικονομικά, στην πρώτη δεκαετία, από τη χρηματοδότηση του Σχεδίου Μάρσαλ.

Πανεπιστήμιο και ΔΕΘ συνιστούν δύο μεγάλα προγράμματα νεωτερικότητας. Το Πανεπιστήμιο διαμορφώνεται ουσιαστικά μετά το 1955, σύμφωνα με το σχέδιο του καθηγητή Βασίλη Κυριαζόπουλου (1949). Μεταξύ 1953-1980 θεμελιώθηκαν και ολοκληρώθηκαν τα περισσότερα κτίρια των σχολών, όπως το σημαντικότερο συγκρότημα μοντέρνας αρχιτεκτονικής της πόλης, της Βιβλιοθήκης-Διοίκησης-Νομικής και Θεολογικής.

Η έντονη οικοδομική δραστηριότητα στην πόλη, αλλά και τη Β. Ελλάδα, κινητοποιεί την ίδρυση της Πολυτεχνικής Σχολής, με πρώτο το Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών (1955) και δεύτερο των Αρχιτεκτόνων (1956).

Η ΔΕΘ λειτουργεί ξανά το 1951, τα επόμενα χρόνια αποκτά την οριστική ρυμοτομία της και εξοπλίζεται με νέα κτήρια που υιοθετούν το μοντέρνο αρχιτεκτονικό ύφος.

Τρίτος και ιδιαίτερα σημαντικός νεωτερισμός, εί-

ναι η κατασκευή της Νέας Παραλίας, από το πάρκο του Λευκού Πύργου μέχρι την Καλαμαριά.

■ ΟΙ ΕΠΙΧΩΜΑΤΩΣΕΙΣ «ΕΞΑΦΑΝΙΖΟΥΝ» ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΠΑΥΛΕΙΣ - ΥΠΑΙΘΡΙΑ ΚΑΦΕΝΕΙΑ

Το 1953, στο πλαίσιο του Σχεδίου Μάρσαλ και της εξυπηρέτησης των τακτικών αναγκών του ΝΑΤΟ, το Λιμενικό Ταμείο ξεκινάει την επιχωμάτωση που άλλαξε ριζικά την εικόνα της πόλης από τη θάλασσα, εξαφανίζοντας σταδιακά τις κοσμοπολίτικες επαύλεις και τα υπαίθρια καφενεία. Η επέμβαση ολοκληρώνεται το 1973, δημιουργώντας την ευθύγραμμη προκυμαία μήκους 2 χλμ, συμπληρωμένη από γραμμικό πάρκο πλάτους 150 μ.

Τρία διακριτά σημεία απόβασης –σε «Μακεδονία Παλάς», Φάληρο, Μέγαρο Μουσικής– θυμίζουν ως σήμερα τον αρχικό προορισμό τους ως πίστα απόβασης Νατοϊκών στρατευμάτων ...σε περίπτωση κομμουνιστικής εισβολής.

Στα νέα οικοπέδα κατά μήκος της παλιάς ακτογραμμής, ανεγέρθηκαν οκταώροφες πολυτελείς οικοδομές και κατά παρέκκλιση κάθε απαγόρευσης για καταπάτηση του πρασίνου, ορθώθηκε ο συμπαγής όγκος του γνωστού ξενοδοχείου.

Παρά τη σαφή στράτευση της στη νεωτερικότητα, η Θεσσαλονίκη των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων είναι μια πόλη συντηρητική, που όμως δεν συντηρεί τις μνήμες της. Είναι γεγονός ότι ο ανασχεδιασμός της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά είχε ως συνέπεια την απάλειψη της ιστορικής πόλης και άρα την απαξίωση της ιστορικής μνήμης.

Δεδομένου ότι η υλοποίηση του σχεδίου Εμπράρ στα μη καμένα τμήματα έμεινε για τα μεταπολεμικά χρόνια, η βασική επιλογή του υπέρ της νεωτερικότητας και ο ακαδημαϊκός τρόπος ανάδειξης των επιλεγμένων μνημείων, επηρέασε τη στάση κατοίκων και αρχών.

Σήμερα, βέβαια, είναι ευρέως αποδεκτό ότι η Θεσσαλονίκη αποτελεί εξαιρετικό δείγμα του φαινομένου της «στρωματογραφίας», δηλαδή της ύπαρξης πολλαπλών σπαραγμάτων ιστορικών αστικών μορφών, μέσα σε μια ενιαία αναγνωρίσιμη μορφή.

Όμως, παρά τη μόνιμη ρητορική για το πλούσιο παρελθόν της πόλης, η αναγνώριση-προστασία του δεν υπήρξε αυτονόητη. Αν στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα η ιστορική μορφή της πόλης σώρώθηκε από φυσικές καταστροφές (πυρκαγιά 1917), στα μεταπολεμικά χρόνια, ήταν η άναρχη πληθυσμιακή αύξηση και οικιστική επέκταση της Θεσσαλονίκης, που εξαφάνισε τα εναπομείναντα ίχνη των παλιότερων μορφών του χώρου. Ήδη περί το 1960-65 ο Πρύτανης Ν. Ασπιώτης διαμαρτύρεται για τις πολυκατοικίες που παρεμποδίζουν τη θέα της Ροτόντας από το Πανεπιστήμιο...

■ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΗ ΑΠΟΣΤΡΕΦΕΤΑΙ ΤΗΝ ΠΑΛΙΑ...

Η σύγχρονη πόλη αποστρέφεται την παλιά, με την οποία συνυπάρχει σε μια κατάσταση αμοιβαίας αγνόησης. Η ιστορική μνήμη έρχεται απρόσκλητη αν όχι και ανεπιθύμητη, ως παρενέργεια των επιδιώξεων της νεωτερικότητας, όπως συνέβη

Εξέλιξη των χώρων ΑΠΘ και ΔΕΘ, 1960-1995

με τους δύο μείζονες αρχαιολογικούς τόπους της πόλης.

Η αποκάλυψη της Ρωμαϊκής Αγοράς ξεκίνησε το 1962, όταν αποκαλύφθηκαν τα πρώτα έδρανα του ωδείου και τα δύο από τα τρία αγάλματα των μουσών. Ωστόσο, η αποκάλυψη δεν υπήρξε απρόσκοπτη, ούτε η διάσωσή τους αυτονόητη.

Στις 27/10/1965 ο πρωθυπουργός Στ. Στεφανόπουλος θεμελιώνει στην πλατεία το Δικαστικό Μέγαρο με τις ευλογίες του Δικηγορικού Συλλόγου και του προέδρου του, που τονίζει για το νέο κτίριο: «... οιονδήποτε αρχαιολογικών στοιχείων που ήθελε ευρεθί κατά τας ανασκαφάς εντός του χώρου του μεγάρου, πρέπει να απομακρυνθή χωρίς κωλυσιεργειαν διότι είναι अपαράδεκτον να θυσιασθεί ένα μνημειώδες έργον [...] προς ικανοποίησης της αρχαιολογικής αυταρεσκείας.»

■ «ΝΑ ΑΝΤΙΚΡΙΣΟΥΜΕ ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ ΛΙΓΗΝ ΑΣΦΑΛΤΟΝ»

Σκόρπιες διαμαρτυρίες για την τελική μεταμόρφωση του κέντρου, γίνονται κυρίως στο όνομα της γραφικότητας –και όχι της ιστορίας και του τόπου της– από ανθρώπους των γραμμάτων (Ντ. Χριστιανόπουλος: «κατατρέχουν τη γραφικότητα») ή δημοσιογράφους (Γ.Κίτσος: «αλύπητα η σκαπάνη εξαφανίζει γραφικότητες και ομορφιές»).

Όμως, γενικά, περίοικοι και επώνυμοι αντιδρούν στη συνέχιση των ανασκαφών τόσο στη μετέπειτα Ρωμαϊκή Αγορά όσο και στο Γαλεριανό Συγκρότημα (πλατεία Ναυαρίνου). Το 1965, οι κάτοικοι περί το Ναυαρίνο ζητούν την εφαρμογή των προβλέψεων του προπολεμικού σχεδίου: «να ισοπεδωθή ο χώρος της πλατείας ... να ανοίξη, να διαρρυθμισθή καταλλήλως, να αποκτήσει πράσινα παρτέρια, να χαρούμε λίγη δροσιά. Να αντικρίσουμε λίγη άσφαλτον, λίγο πολιτισμόν στην πλατεία μας».

Στη μαχητικότητα των αρχαιολόγων (λ.χ. καθηγητής Γ. Μπακαλάκης, Στ. Πελεκανίδης, και έφοροι Φ. Πέτσας, Μιχαηλίδης) οφείλει η πόλη τη διάσωσή των δύο μεγάλων ρωμαϊκών τόπων της.

Ο Μανόλης Ανδρόνικος είναι κατηγορηματικός: «Δεν πρέπει να καταστραφούν τα αρχαία κτίσματα» ... και παρακάτω για την πλατεία Δικαστηρίων: «[...] Νομίζω ότι θα έπρεπε να αποτραπεί η ανέγερση του Δικαστικού Μεγάρου σ' αυτή τη θέση. ... Σε οποιοδήποτε κράτος του κόσμου [...] θα έκαναν κάθε θυσία για να κρατήσουν και να αναδείξουν τέτοια μνημεία ...».

■ ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Κορύφωση της μεταπολεμικής νεωτερικότητας, η Χωροταξική Μελέτη Θεσσαλονίκης ανατίθεται από το Υπουργείο Δημοσίων Έργων στον καθηγητή Ι.Δ. Τριανταφυλλίδη (1965). Η πρόταση του Διευθύνοντος Σχεδίου προβλέπει ένα ενιαίο οικιστικό συγκρότημα, με διακεκριμένες τις βασικές λειτουργίες κατοικία-εργασία-αναψυχή, με ορίζοντα τα 25 και 50 χρόνια.

Η ΧΜΘ δεν απέκτησε ποτέ θεσμική υπόσταση. Κύριος λόγος η αδυναμία της πολιτείας να ανατρέψει το υπάρχον καθεστώς άσκησης της πολεοδομίας.

Η ίδρυση του Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου και η έγκριση του Ρυθμιστικού Σχεδίου Θεσσαλο-

νίκης (1985), συνιστούν την πρώτη εφαρμοσμένη προσπάθεια για έλεγχο- σχεδιασμό της αστικής ανάπτυξης. Το σχέδιο προτείνει μέτρα για την προστασία των ιστορικών-αρχαιολογικών τόπων, διατυπώνει αναγκαίους περιορισμούς για τις χρήσεις γης και την κυκλοφορία, και προβλέπει την ανάπλαση των παραδοσιακών τμημάτων της πόλης (π.χ., παλιό εμπορικό κέντρο, Άνω Πόλη). Τέλος, εισηγείται ένα πλέγμα αρχαιολογικών περιπτώσεων. Εντούτοις, το πρακτικό εργαλείο του, το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο για τη Θεσσαλονίκη εγκρίθηκε μόλις το 1993, ενώ το 1994 τμήμα του ιστορικού κέντρου κηρύχθηκε ιστορικός τόπος.

■ Η ΑΝΑΔΥΞΗ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ -1980

Στο μεταξύ, στη Δ.Ευρώπη, η συζήτηση και η πρακτική της προστασίας των ιστορικών κέντρων έχει ήδη αρχίσει. Ειδικά στην Ιταλία ξεκινά από τα μεσοπολεμικά χρόνια. Στη Θεσσαλονίκη, αλλά και γενικά στην Ελλάδα, το «ταρακούνημα της μνήμης» έρχεται με καθυστέρηση: μόλις στη δεκαετία του 1980. Το 1979 ιδρύεται η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων –για τα κτίσματα μετά το 1830– ενώ το 1985 η επέτειος των 2.300 χρόνων από την ίδρυση της πόλης σηματοδοτεί συμβολικά το «άνοιγμα» στη μελέτη της τοπικής ιστορίας.

Το 1983 ιδρύεται το Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης που στεγάζεται σήμερα σε ιδιόκτητο κτήριο στην πλατεία Ιπποδρομίου, στη θέση της μοναδικής πολυκατοικίας που κατέρρευσε από το σεισμό του 1978! Μια νέα γενιά μουσειών κάνει την εμφάνισή της, όπως το Τεχνικό Μουσείο (1978), το Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (1979), το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού. Από το 1998, λειτουργεί το Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Συντήρησης και Αποκατάστασης, της Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ, με πρωτοβουλία του Τμήματος Αρχιτεκτονών και με την ακάματη φροντίδα της Ξ. Χάιπελ.

■ ΑΝΑΔΕΙΞΗ Ή «ΤΑΦΗ» ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕ ΑΣΤΟΧΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ;

Ας δούμε τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα επεμβάσεων στη Θεσσαλονίκη:

Άνω Πόλη

Η πρώτη επέμβαση σε ιστορικό αστικό σύνολο για τη Θεσσαλονίκη: η λύση που εφαρμόστηκε, υλοποίησε επιλεκτικά μέρος των προτάσεων της ομάδας μελέτης: το βάρος δόθηκε στην ανοικοδόμηση, με ειδικούς όρους και περιορισμούς στη δόμηση (1979), και αναθεωρήθηκε το ρυμοτομικό σχέδιο (1980) επιτρέποντας την ανοικοδόμηση των μικρών και κατακερματισμένων ιδιοκτησιών. Μόνο 48 κτίσματα κηρύχθηκαν διατηρητέα (μόλις 1% του αξιόλογου ιστορικού αποθέματος) και φυσικά όχι τα προσφυγικά. Στην πράξη, η περιοχή δεν αντιμετωπίστηκε ως παραδοσιακός πυρήνας με υπερτοπική σημασία και λειτουργία, του οποίου η ακτινοβολία θα αντανάκλασε πάνω σ' όλη την πόλη – αντίθετα, θεωρήθηκε μάλλον σαν τυπική “ενότητα-γειτονιά”, με δική της εσωτερική επάρκεια.

Σήμερα, τα προβλήματα πολεοδομικής κλίμακας έχουν γίνει ιδιαίτερα αισθητά και τα αιτήματα των κατοίκων εστιάζονται στην εξασφάλιση κοινό-

χρηστων λειτουργιών, παράλληλα με την ανάδειξη των όσων ιστορικών στοιχείων σώζονται.

Λαδάδικα

Τα Λαδάδικα υπήρξαν η μοναδική συνοικία της πόλης έξω από τα τείχη μέχρι το 1870, λειτουργώντας ως αγορά αποικιακών προϊόντων και τόπος αποθηκών για την εξυπηρέτηση του λιμανιού. Το 1992 εντάχθηκαν στο Πρότυπο Σχέδιο για την αναβάθμιση του ιστορικού εμπορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης που χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Πέρα από την κήρυξη του συνόλου των 80 παλιών κτιρίων ως διατηρητέων, οι «πρότυπες» επεμβάσεις περιορίστηκαν σε αρχιτεκτονικό έλεγχο των αποκαταστάσεων.

Η σωστική αλλά καθυστερημένη παρέμβαση του ΟΡ.ΘΕ και της ΔΕΠΟΣ που ανάλαβαν την αποκατάσταση των όψεων 25 κτιρίων με πιο αυθεντικό ύφος, και η επιμελημένη διαμόρφωση στο δημόσιο χώρο, δεν κατάφερε να αναστρέψει τη διαμορφωμένη εικόνα, με αποτέλεσμα η περιοχή να μετατραπεί σε πιάτσα ταβερνών και μπαρ προβληματικής αισθητικής.

Η επέμβαση προβλήθηκε ως επιτυχία στον οικονομικό πεδίο. Ωστόσο, καθώς η παρακμή της εφήμερης μόδας είναι εμφανής και ο κύκλος ζωής της φαίνεται να έχει κλείσει, τίθεται εύλογα το ερώτημα κατά πόσο συνιστά αξιοποίηση η μεταμόρφωση μιας υποβαθμισμένης περιοχής της αγοράς σε αποκλειστική ζώνη διασκέδασης.

Λιμάνι

Η ανάπλαση του παλιού λιμανιού με πρωτοβουλία

Εξέλιξη της νέας παραλίας 1940-2000

ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

του ΟΠΠΕΘ, αποτέλεσε ουσιαστική επέκταση του κέντρου της πόλης (5% της επιφάνειάς του) με χρήσεις μητροπολιτικής εμβέλειας, αλλά και το πρώτο πρόγραμμα ανάπλασης ιστορικού λιμενικού χώρου στην Ελλάδα.

Το αρχικό πρόγραμμα αφορούσε την ένταξη στην πόλη ολόκληρου του ιστορικού τμήματος του λιμανιού, έκτασης 55.στρεμ. και κτιρίων επιφάνειας 13.500 τ.μ. Τελικά, με χρηματοδότηση του ΥΠΕΧΩΔΕ υλοποιήθηκε η ανάπλαση του Α' Προβλήτα και πέντε αποθηκών.

Για τα πέντε κτίρια αποθηκών (1904) επελέγη το σύστημα μελετο-κατασκευής, που δεν απέφυγε κατασκευαστικές αστοχίες – που φθάνουν μέχρι την κατεδάφιση του κελύφους και την εκ νέου κατασκευή του!

Η πιο προβληματική πλευρά της επέμβασης αφορά τη μετέπειτα διαχείριση του έργου. Καθώς δεν ρυθμίστηκε η θεσμική-ιδιοκτησιακή ένταξη του αναπλασμένου προβλήτα στην πόλη, έχουμε μια δημόσια χρηματοδότηση που κατέληξε στη διαχείριση ενός ιδιωτικού φορέα – του ΟΛΘ αφότου μετασχηματίστηκε σε Α.Ε (1999).

Η αξιοποίηση του εντυπωσιακού τελωνείου εκκρεμεί για χρόνια, ενώ πλήρης είναι η αδράνεια για την προστασία του λοιπού ιστορικού κτιριακού αποθέματος, ειδικά με την επαπειλούμενη κατεδάφιση τμήματος του ιστορικού λιμανιού, για την σχεδιαζόμενη κατασκευή της υποθαλάσσιας.

■ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ: ΜΙΑ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΠΟΥ ΕΛΑΧΙΣΤΑ ΑΞΙΟΠΟΙΗΘΗΚΕ

Το 1997, ως έτος της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, έδωσε μια ώθηση στην ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πόλης και μια ευκαιρία για την ενεργοποίηση της μνήμης για ανασχεδιασμό του αστικού χώρου. Βέβαια, αυτή η ευκαιρία ελάχιστα αξιοποιήθηκε: κακή τύχη είχαν οι μελέτες για τους κεντρικούς αρχαιολογικούς περιπάτους, ενώ απουσίαζε κάθε συνέχεια στους άφθονους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς για την επανένταξη μνημείων στον ιστό της πόλης.

Όμως, αξίζει να αναφέρουμε τη μεγάλη οικονομική υποστήριξη για ολοκλήρωση των εργασιών ανασύλωσης και την απόδοση στην πόλη αρχαιολογικών χώρων, που είχαν μείνει επί δεκαετίες κλειστοί στους επισκέπτες (π.χ., Ρωμαϊκή Αγορά, Γαλεριανό Συγκρότημα).

Σημαντικές ήταν επίσης οι ενέργειες για την ανάπτυξη της βυζαντινής κληρονομιάς (π.χ., Φρούριο Επταπυργίου). Η πρώτη μεγάλη κλίμακα προσπάθεια ανάδειξης της οθωμανικής κληρονομιάς, οδήγησε στην ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης σε Μπεζεστένι, Αλατζά Ιμαρέτ, Γενί Τζαμί, Μπέη χαμάμ και Παζάρ χαμάμ.

Στην Άνω Πόλη, αποκαταστάθηκαν 69 διατηρητέα κτίρια και διαμορφώθηκε δίκτυο πεζοδρόμων. Σημαντικές ήταν οι ενέργειες για την αναβίωση της κοσμοπολίτικης φυσιογνωμίας του τέλους του 19ου αιώνα, με την αποκατάσταση πάνω από 30 κτηρίων – επαύλεων, θρησκευτικών κτισμάτων και αγορών κλπ. που αποδόθηκαν σε νέες χρήσεις. Ανάμεσά τους, ξεχωρίζει η δημιουργία του Μουσείου Εβραϊκής Παρουσίας.

■ ΑΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΤΗ ΠΡΟΣΦΥΓΟΜΑΝΑ (ΞΑΝΑ)

Μετά το 1990, η έλευση των νέων μεταναστών βρίσκει ξανά την άλλοτε «πρωτεύουσα των προσφύγων» και «φτωχομάνα» πόλη απροετοίμαστη – όπως ακριβώς συνέβη με την έλευση των προσφύγων του 1922-23. Αν και υποδεέστεροι αριθμητικά (ο ακριβής αριθμός τους δεν είναι γνωστός, αλλά σίγουρα μεγαλύτερος των φημολογούμενων 30.000 το 1995), εγκαθίστανται στην πόλη μέσα από τις δυνατότητες που παρέχει η αγορά των ακινήτων. Οι τόποι κατοικίας τους ακολουθούν ανάλογη χωροθετική λογική: Οι νέοι πληθυσμοί εγκαθίστανται κυρίως στο βόρειο μέρος του ιστορικού κέντρου (πάνω από την Εγνατία) και στις βορειοδυτικές συνοικίες.

■ ΤΙ ΔΕΝ «ΧΩΡΑΕΙ» Η ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΙ ΑΠΑΙΤΕΙ Ο ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Σήμερα, η πόλη έχει ξεπεράσει το 1 εκατομμύριο κατοίκους και καλύπτει επιφάνεια 14.000 εκταρίων. Διάφορα έργα υποδομής αλλάζουν ξανά την πρόσφατα παγιωμένη μορφή της, σηματοδοτώντας το πέρασμα από το μοντέλο της συμπαγούς στο μοντέλο της διάχυτης πόλης. Σημαντική είναι η αλλαγή που καταγράφεται στην περιφέρεια της πόλης, κυρίως στα ανατολικά, στην περιοχή μεταξύ Φοίνικα και αεροδρομίου. Μετά το 1990, οι γενικότερες οικονομικές ανακατατάξεις αναδομούν και την περιφέρεια της πόλης, την καθιστούν θέατρο μιας νέας κεντρικότητας.

Σήμερα, το ιστορικό κέντρο με τις υψηλές αξίες γης και τον ευπαθή και κορεσμένο ιστό του, αδυνατεί πλέον να συμπεριλάβει όλη την

κεντρικότητα του αστικού συγκροτήματος. Έτσι, ένα νέο κέντρο διαμορφώνεται, στην περιφέρεια, μέσα από μια δυναμική διάχυση χρήσεων του τριτογενούς τομέα: αναψυχή, εκθεσιακοί χώροι, χώροι μουσικών εκδηλώσεων, εμπόριο, τράπεζες, γραφεία, νοσοκομεία εγκαθίστανται κατά μήκος των αξόνων ταχείας κυκλοφορίας, με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις να πρωτοστατούν.

Η χωρική τους οργάνωση κυριαρχείται από τη διασπορά και την κατάτμηση – παράθεση κτιρίων, συγκροτημάτων και υποδομών χωρίς φυσική συνέχεια, σαν αυτοτελή αντικείμενα που δεν εντάσσονται κάπου. Έχουν αρχιτεκτονική κλίμακα πολύ μεγαλύτερη από εκείνη του κέντρου και μορφή τελείως ανεξάρτητη από τη θέση τους. Αυτό που απουσιάζει αισθητά είναι ο δημόσιος χώρος.

■ ΗΘΕΛΗΜΕΝΕΣ ΠΑΡΑΒΛΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΑΔΡΑΝΕΙΑ ...ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ

Κρίσιμη, δυστυχώς, αποδεικνύεται η αδυναμία ελέγχου της νέας πραγματικότητας, μαζί με την «ιστορική» αδράνεια των φορέων και ομάδων που συνδιαμορφώνουν την πόλη. Παρ' όλες τις αλλαγές, η Θεσσαλονίκη παραμένει ακόμη συντηρητική πόλη, που αρέσκειται σε ρητορείες:

- Τα τετριμμένα στερεότυπα της «Θεσσαλονίκης – μητρόπολης των Βαλκανίων» παραβλέπουν ηθελημένα την καθλωτική παρουσία της Κωνσταντινούπολης των 15-17 εκατομμυρίων κατοίκων.

- Τα οράματα για την ανάκτηση της Βαλκανικής διάστασης, συνήθως παραμένουν σε επίπεδο ρητορείας, που εξαντλείται στις γνωστές εθνικιστικές κορόνες.

- Δυστυχώς, δεν εμφανίζεται καμιά ανάλογη ζέση-κίνητοποίηση για πραγματικές πολεοδομικές και άλλες πολιτικές, που θα δώσουν στην πόλη έναν σημαντικό ρόλο στα Βαλκάνια. Το Ρυθμιστικό Σχέδιο παραμένει ως είχε από το 1986 και μόλις πρόσφατα ξεκίνησε η διαδικασία επικαιροποίησής του. Τα δύο Στρατηγικά Σχέδια, που συντάχθηκαν με παραγγελία του ΟΡΘΕ (1995, 2002), γρήγορα πήραν τη θέση τους στο «ράφι της ιστορίας». Ίδια τύχη επιφυλάχθηκε και στο σχέδιο για το Δυτικό Τόξο. Πάντως, είναι αισιόδοξη η πρόσφατη κίνητοποίηση των πολιτών με αφορμή την υποθαλάσσια αρτηρία, ένα άχρηστο και παρωχημένο μοντέλο νεωτερικότητας, καταδικασμένο αλλού, ακόμη και στην υποτιμημένη ανατολική γειτονιά μας.

Το κρίσιμο ζητούμενο για την πόλη είναι να συνδυάσει δημιουργικά την αληθινή γοητεία της νεωτερικότητας με το ιστορικό τοπίο και τη μνήμη. Αυτό σημαίνει να προστατεύσει και να αναδείξει την πολιτιστική κληρονομιά της, αλλά και να την ενεργοποιήσει στον σχεδιασμό της επιθυμητής μελλοντικής εικόνας της.

Έτσι θα μπορέσει να ξαναγίνει ελκυστική για τους κατοίκους της, όχι τόσο για τα αρχιτεκτονικά της θέλγητρα, αλλά επειδή θα τους συγκινεί με τη μέριμνά της για τον αστικό χώρο, θα τους διδάσκει τις αξίες της συμβίωσης με τη μνήμη και την ιστορία...

«Μακεδονία» 12 Φεβρουαρίου 1955